

УДК 378.22.014.553 «712»

Ю. П. КРАЩЕНКО

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Полтава

СУЧАСНЕ СТУДЕНТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ А. МАКАРЕНКА

У статті аналізується сучасний стан виконання Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо питань студентського самоврядування» в контексті педагогічних ідей видатного педагога А. Макаренка.

Ключові слова: Закон України «Про вищу освіту», студентське самоврядування, орган студентського самоврядування, рада командирів, академічна група.

Постановка проблеми. З появою перших навчальних закладів середньовічної Європи зародилося самоврядування осіб, що навчаються. Розвиток студентського самоврядування у освітньо-виховному середовищі вищої школи є одним з провідних факторів становлення громадянського суспільства України. Дискусія про сферу компетенції, межі та механізми студентського самоврядування триває й досі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Згідно з концепцією розвитку студентського самоврядування в Російській федерації студентське самоврядування розглядається як [3]:

- реальна форма студентської демократії з відповідними правилами, можливостями та відповідальністю;
- ресурс соціально-правового самозахисту;
- умова реалізації творчої активності і самодіяльності в навчально-пізнавальному, науково-професійному і культурному аспектах.

В. Горчакова визначає студентське самоврядування як процес управління та регулювання всією різноманітністю видів діяльності студента як особи, котра навчається у вищому навчальному закладі [1, с. 79]. Самоврядування це співучасть студентів та викладачів у вдосконаленні навчально-виховного процесу з метою забезпечення його ефективності.

На думку Г. Троцько, студентське самоврядування — форма організації управління студентами різноманітною діяльністю свого колективу на засадах свободи, рівності, безпосередньої участі в керівництві його справами [8, с. 296].

Студентське самоврядування, за визначенням Л. Загайтової [2, с. 15], це процес реальної участі студентів в управлінні та керівництві діяльністю свого колективу, у взаємодії з усіма органами управління вищого навчального закладу, провідний фактор активізації навчальної діяльності, формування соціально-активної особистості, організаторських умінь, лідерських якостей та громадянської відповідальності майбутнього спеціаліста, основа розширення внутрівузівському демократії та підвищення ролі вищої школи як соціальної системи.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Із визначень студентського самоврядування випливає питання про його межі, сферу компетенції. Оптимальне визначення меж студентського самоврядування міститься у статуті Львівського національного університету імені І. Франка, де воно визначається правом і реальною здатністю студентської громади самостійно вирішувати питання в межах чинного законодавства та статуту університету. Визначення вдале, проте залишається відкритим питання про межі діяльності студентського самоврядування. Проблема полягає, також, у тому, що немає чітко окресленої компетенції органів студентського самоврядування, тобто певних прав та обов'язків.

Виходячи з аналізу макаренківської спадщини в сфері молодіжного самоврядування, спробуємо екстраполювати її на межі сучасного студентського самоврядування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безпрецедентно ефективною була система самоврядування в установах, очолюваних А. Макаренком — колонії імені М. Горького та комуні імені Ф. Дзержинського. Хоча варто зазначити, що офіційна радянська педагогіка того часу критикувала систему самоврядування А. Макаренка.

Дослідник А. Ткаченко [7, с. 23], аналізуючи архівні джерела, цитує лист А. Макаренка завідувачу Головним управлінням соціального виховання Наркомосу УРСР, у якому завідувач колонії узагальнює ключові положення своєї «педагогічної віри». Видатний педагог написав документ у липні 1928 року, залишаючи колонію імені М. Горького. У шести (із десяти) пунктів А. Макаренко в тій чи іншій мірі говорить про самоврядування.

В узагальненому вигляді це: а) організація первинних колективів вихованців за виробничим принципом (загони, а не шкільні групи); б) самоврядування ґрунтується не лише на виборності, але і на призначенні, що зумовлено серйозністю трудового процесу, в якому мають брати участь не лише виборні представники інтересів дітей, а й більш досвідчені колоністи-організатори; в) таке виборно-призначене самоврядування повинно бути не надбудовою над фактичним управлінням дорослих, а бути дієвим керівником колонії, яка діє за двома напрямками: як колективний орган і через уповноважених цього органу; г) виховання організаційних навичок у всіх колоністів через систему зведених для виконання певної роботи загонів з тимчасовими командирами, які мають змінюватися якомога частіше; д) відкрите визнання права колективу (як загальноколоністського, так і первинного) на примус та існування інституту покарань; е) дисципліна, пов'язана з повагою до вихованця і його роботи.

Ідея центрального органу самоврядування у колективі — рада командирів — це відкриття А. Макаренка, яким він заслужено з гордимся і цінував: «Рада командирів допомагала мені працювати протягом 16 років, і я тепер відчуваю вдячність, серйозну і вагомую шану до цього органу, який поступово змінювався, але завжди залишався лише якимось одним тоном, одним обличчям, одним рухом» [5, с. 256].

Робота органів самоврядування тільки у тому випадку буде актуальною і важливою, вважав А. Макаренко, якщо все життя виховного закладу так побудоване, що завмирання діяльності того чи того органу одразу ж позначається на роботі установи і відчувається колективом як недолік. Для того, щоб органи самоврядування мали значення регулярно діючих інститутів, необхідно наступне [4, с. 273-274]:

— адміністрація установи в жодному разі не повинна підміняти органи самоврядування і самостійно вирішувати питання, які знаходяться в їх компетенції, навіть якщо рішення керівництва і виглядало б очевидно правильним і більш швидким;

— кожне рішення органів самоврядування обов'язково має бути виконано невідкладно і бездоганно;

— якщо адміністрація вважає за неможливе виконання помилкового рішення того чи іншого органу самоврядування, вона повинна апелювати до спільних органів, а не просто скасовувати рішення. Оскільки орган самоврядування один, він повинен залишитися в очах вихованців верховним органом комуні, а якщо вихователі не зуміють впливати в цьому органі так, щоб постанови були корисні для нашої справи, то виправити це безсилля застосуванням формальних прав було б шкідливо;

— головним методом роботи адміністрації має бути вплив в самих органах самоврядування;

— робота в органах самоврядування не повинна віднімати у вихованців забагато часу, щоб вони не вважали тягарем свої обов'язки і не перетворювалися на «чиновників»;

— облік роботи всіх органів самоврядування має бути точно визначений, і всі їх рішення повинні записуватись.

Набагато пізніше, в останні роки свого життя, А. Макаренко нарікав, що рада командирів, як оригінальний орган дитячого самоврядування, завжди викликав заперечення з боку не тільки педагогів, професури, але й журналістів та письменників, «всі вважали, що це щось казарменне, що це муштровка. На жаль, — зітхав педагог, — мало хто доходив до суті цього явища» [5, с. 254].

Межі самоврядування в практиці А. Макаренка були дуже широкі: від виховання до господарсько-побутової частини. У «Звітній відомості про стан Полтавської трудової колонії імені М. Горького за 1923 р.» А. Макаренко пише: «Загальний розвиток виховної системи колонії відбувався за такого попереднього плану: від авторитарно-вимогливого тону до робочого самоврядування. Протягом 1923 р. велика частина господарства та адміністративні турботи перейшли в руки вихованців. У серпні педагогічна рада знайшла можливим і саме завідування господарством передати вихованцям. З середини літа почала функціонувати рада командирів в якості вищого господарського органу. Великого значення набули засідання товариського суду, що остаточно отримав форму кафедри з теорії вчинків...» [4, с. 31].

Нині у системі українського законодавства майнові та фінансові позиції студентського самоврядування закріплені не достатньо (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо питань студентського самоврядування» від 19 січня 2010 року [6], «Примірне положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах», затверджене наказом Міністерства освіти і науки України № 1010 від 15 лютого 2007 року). Згаданим Законом розширено повноваження та функції органів студентського самоврядування. Зокрема, встановлено квоти представництва осіб, що навчаються, (не менше 10 %) у колегіальних органах вищих навчальних закладів (ученій раді, конференції трудового колективу). У Законі уточнено питання щодо створення та функціонування органів студентського самоврядування, конкретизовано сфери, форми та напрями їх діяльності [6]. Акт має на меті законодавчо закріпити правовий, організаційний та фінансовий механізм участі студентів і аспірантів у житті вищих навчальних закладів та їх структурних підрозділів. Фінансовою основою студентського самоврядування, згідно Закону, є кошти в розмірі, визначеному вченою радою вищого навчального закладу, але не менше 0,5 % спеціального фонду відповідного вищого навчального закладу. Саме остання норма викликала занепокоєння у скептиків прийняття цього законодавчого акту. У цьому аспекті А. Макаренко колись писав: «Майже все майно колонії перебуває на руках у вихованців, разом з ключами від комор і амбарів. Колоністи становлять більшість господарської ради» [4, с. 17]. З огляду на це, законодавча позиція про фінансування студентського самоврядування у розмірі не менше 0,5 % спеціального фонду вищого навчального закладу є обґрунтованою і економічно доцільною.

Межі самоврядування А. Макаренко окреслює, визначаючи головні функції ради командирів: «розподіл робіт між загонами, призначення командирів загонів, призначення інших посадових осіб (комірника, городника, коменданта, завгоспа та ін.), дозвіл відпусток, розподіл одягу, організаційні питання» [4, с. 51]. Екстраполюючи ці функції самоврядування в сучасні умови, слід було б питання розпо-

ділу академічних та соціальних стипендій віднести до компетенції студентського самоврядування. Аналогічний досвід має Польща. Студентське самоврядування приймає рішення у справах розподілу коштів призначених навчальним закладом на студентські цілі. Навчальний заклад забезпечує необхідні матеріальні засоби на функціонування органів студентського самоврядування. Студентське самоврядування веде на території закладу діяльність у сфері соціально-побутових і культурних проблем студентів (Стаття 156 Закону «Про вищу освіту» від 12 вересня 1990 року (Ustawa O szkolnictwie wyzszym z dnia 12 wrzesnia 1990 r.).

Згаданим вище Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» (щодо питань студентського самоврядування)» [6] виключно за погодженням органу студентського самоврядування приймається рішення про:

- відрахування осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі, та їх поновлення на навчання;
- переведення осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі за контрактом за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб, на навчання за державним замовленням;
- призначення заступника декана, проректора, які відповідають за роботу із студентами;
- поселення осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі, в гуртожиток і виселення з гуртожитку.

Скептики ідеї самоврядування справедливо дорікають, що іноді у вищих навчальних закладах органи студентського самоврядування перетворюються на так звану «річ у собі», відриваючись від реальних потреб студентської громади і перетворюючись на «касту недоторканих». Досвід комуні імені Ф. Дзержинського, очолюваної А. Макаренком, показує, що «командири в загонах обиралися на 3-6 місяців: по-перше, в цей короткий термін вони відчують себе уповноваженими колективу і не перетворюються на своєрідних посадових осіб, по-друге, через командні пости проходить значна кількість вихованців, по-третє, обов'язки командира, які потребують додаткових зусиль, не стають в цей термін обтяжливими для вихованців» [4, с. 272]. Видатний педагог писав: «Очолює загін командир, якого обирають загальними зборами на 6 місяців. Командир загону має для комуні велике значення, особливо з того моменту, коли усунуті посади вихователів (1930 р.). Те, що командир загону обирається не загonom, а загальними зборами, робить його авторитетним не лише у своєму загоні, а і в інших. Острах, що командири в комуні будуть зловживати своєю владою, — безпідставний, тому що (за традицією колонії імені Горького) командир на наступне півріччя обраним бути не може» [4, с. 147]. Ці ідеї можуть бути використані на рівні головної ланки студентського самоврядування — академічної групи. «Ця традиція, — вважав А. Макаренко, — по-перше, дає нам можливість більшості комунарів пропускати через функцію організаторів, по-друге, призводить до демократії в загоні, не зменшуючи ролі єдиноначальності командира» [4, с. 147]. Таким чином, А. Макаренко бачить у самоврядуванні значний виховний потенціал для особистісного зростання вихованців, розвитку в них організаторських, лідерських, комунікативних, морально-етичних якостей.

Вищезазначені ідеї А. Макаренка наводять на роздуми стосовно сучасного інституту кураторів (наставників) академічних груп у вищих навчальних закладах. Куратор на початковому етапі створення колективу покликаний поповнити дефіцит необхідного рівня лідерства, який спостерігається в ряді навчальних закладів, що мають обмежений контингент абітурієнтів. У завдання куратора входить також забезпечення необхідного рівня знань і умінь студентів у самоврядуванні своїм колективом. У ряді публікацій обґрунтовується думка про відміну інституту кураторства. Ми згодні з В. Горчаковою в тому, що така позиція передчасна. За її дани-

ми, лише менше половини студентів висловлюються за скасування кураторства по причині формального ставлення кураторів до своїх обов'язків, та відсутності у них необхідних особистісних якостей для роботи зі студентами [1, с. 80]. В. Горчакова вважає, що можливим виходом з цієї ситуації може бути стимулювання управлінської праці куратора шляхом не щомісячної надбавки до зарплати, а одноразової, після досягнення необхідного рівня самостійності та самоврядування групи. Впоравшись зі своїм завданням до другого семестру, куратор може бути звільнений від безпосередньої організаторської роботи в групі, переведений у статус наставника з передачею своїх функцій організаційному центру групи. Досвід А. Макаренка свідчить про те, що до 1930 року в комуні імені Ф. Дзержинського були ліквідовані посади вихователів, оскільки комунари настільки вирости і їх самоврядування досягло такого високого рівня розвитку, що вони вже могли надалі самі вести загопи.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Згідно з прийнятим нині формулюванням, студентське самоврядування визначається як ініціативна, самостійна, під власну відповідальність, діяльність студентів з вирішення життєво важливих питань з організації навчання, побуту, дозвілля — що в цілому відповідає поглядам видатного полтавського просвітителя А. Макаренка. Студентське самоврядування також можна розглядати як особливу форму ініціативної, самостійної громадської діяльності студентів, спрямованої на вирішення важливих питань життєдіяльності, розвиток соціальної активності, підтримку соціальних ініціатив студентської молоді.

Процес розбудови студентського самоврядування є складним і тривалим. Досягнення в області його розвитку є заслугою активного, прогресивного студентства, яке знайшло аргументи для плідної співпраці з адміністрацією вищого навчального закладу, оскільки законодавство ще не встановило чітких меж і механізмів студентського самоврядування.

Список використаної літератури

1. Горчакова В. Г. Предпосылки, противоречия и принципы развития студенческого самоуправления / В. Г. Горчакова // *Пед. образование*. — М., 1990. — Вып. 2. — С.77—82.
2. Загайтова Л. Я. Студенческое самоуправление как основа расширения демократии в высшей школе: автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / Л. Я. Загайтова. — М., 1989. — 17, [1] с.
3. Концепция развития студенческого самоуправления в Российской Федерации [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://student.luguniv.edu.ua/ua/organizations/stud_keruv/Pro_stud_samoov/kontc_rozv_RF.htm. — Заголовок с экрана. — Вторник, 30.06.09, 08:00.
4. Макаренко А. С. Педагогические сочинения: в 8 т. / АПН ССР; [редкол. М. И. Кондаков, В. М. Коротов, С. В. Михалков, В. С. Хелемендик]. — М. : Педагогика, 1983-1986. — Т. 1. / [сост. и автор коммент. : Л. Ю. Гордин, А. А. Фролов]. — 1983. — 368 с.
5. Макаренко А. С. Педагогические сочинения: в 8 т. / АПН ССР; [редкол. М. И. Кондаков, В. М. Коротов, С. В. Михалков, В. С. Хелемендик]. — М. : Педагогика, 1983-1986. — Т. 4. [сост. М. Д. Виноградова, А. А. Фролов; авт. коммент. : М. Д. Виноградова, Л. Ю. Гордин, А. А. Фролов]. — 1984. — 398 с.
6. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14>. — Заголовок з екрану. — Неділя, 10.04.11, 14:37.
7. Ткаченко А.В. Самоврядування у виховній практиці А.С. Макаренка: педагогічна необхідність чи гра в демократію / А. В. Ткаченко // *Матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Виховання особистісних якостей майбутніх фахівців у системі студентського самоврядування», 24-25 квітня 2009 р., м. Полтава / За заг. ред. проф. М.В. Гриньової / Міністерство освіти і науки України, Полтавська міська рада, Полт. держ. пед. ун-т ім. В.Г. Короленка*. — Полтава, 2009. — С. 22-26.
8. Троцько Г. В. Студентське самоврядування як засіб розвитку особистості / Г. В. Троцько // *Педагогічна і психологічна науки в Україні : Збірник наукових праць до 15-річчя АПН України: у 5 т. / АПН України*. — К. : Пед. думка, 2007. — Т.1 : *Теорія та історія педагогіки*. — С. 296—307.

Ю.П. Кращенко

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко, Полтава

СОВРЕМЕННОЕ СТУДЕНЧЕСКОЕ САМОУПРАВЛЕНИЕ В КОНТЕКСТЕ ИДЕЙ А. МАКАРЕНКО

В статье анализируется современное состояние исполнения Закона Украины «О внесении изменений в Закон Украины «О высшем образовании» относительно вопросов студенческого самоуправления» в контексте педагогических идей выдающегося педагога А. Макаренко.

Ключевые слова: Закон Украины «О высшем образовании», студенческое самоуправление, орган студенческого самоуправления, совет командиров, академическая группа.

Krashenko Y.P.

Poltava Korolenko national pedagogical university, Poltava

THE MODERN STUDENT SELF-GOVERNMENT IN THE CONTEXT OF THE IDEAS OF A. MAKARENKO

In the article the current state of execution of the Law of Ukraine «On amending the Law of Ukraine «On higher education» according to the questions of student self-government» in the context of pedagogical ideas of the outstanding pedagogue A. Makarenko are analyzed.

Key words: Law of Ukraine «On higher education», student self-government, student government body, the council officers, the academic group.